

Liktor Zoltán Attila¹

Rex et Regnum:

Király és királyság, hasonlóságok és különbségek I. Károly kasztíliai (1516–1556) és I. Ferdinánd magyarországi (1526–1564) uralma között a közjog tükrében²

I. Bevezetés

A (nemzetközi) történetírásban egyre több figyelem fordul a Bécs és Madrid közötti összeköttetésre, ugyanakkor igen ismert megfogalmazás, miszerint a Habsburg-ház a 16. században kettészakadt egy ún. „spanyol” és egy ún. „osztrák” ágra.³ Van aki ezt a folyamatot az 1521/22-es osztozkodással azonosítja, van aki az 1547–1556 közötti időszakra teszi.⁴ Meggyőződésem, hogy a „szétválás” kérdése, meghatározása azért ellentmondásos/nehézkés, mert az irodalom nem tesz különbséget a kérdés jogi és politikai vetületei között, pontosabban e kettő teljességgel összeecsúszik. Le kell szögezni, hogy a Spanyol Monarchia és a Német-római Császárság között közjogi értelemben semmiféle unió soha nem is volt – V. Károly császár és spanyol király (személy)azonosságának ténye ebből a szempontból lényegtelen – a *Monarquía Universal* jogilag nemlétező entitás, csupán politikai vagy ideológiai síkon lehet értelmezni. A dinasztia (magán)jogi egységét pedig semmilyen értelemben nem befolyásolta sem Károly és Ferdinánd osztozkodása az osztrák örökös tartományok felett (1522), sem pedig Károlynak 1556-ban a császárságról történt lemondása, annak csak politikailag volt jelentősége.

A legpontosabban úgy lehetne visszaadni a történelmi valóságot, ha úgy határoznánk meg, hogy a dinasztia (magán)jogilag végig egységes maradt, politikailag pedig többnyire együttműködő, kollaboráló volt, amely persze az adott történelmi időszakokban hol erősebb hol enyhébb hullámokat vetett, ez utóbbi jelenségre már az újabb hazai (történelmi) irányzat kiemelt figyelmet fordít. Ami nekünk ebből fontosabb az a (magán)jogi egység, amely a „két ág” között a 16–17. század folyamán fennállott. Itt csak utalok rá, hogy a „két ág” szoros családi- és vérségi kapcsolatrendszere mellett a kulturális-, vallási- és politikai összeköttetésen túl a jogi szimbolikában is megjelenő spanyolos identitása, gondolkodása, cím- és címerhasználata alapján magabiztosan állíthatjuk, hogy az uralkodóház önmagát is

¹ PPKE-JÁK Jogtörténeti Tanszék mb. oktató.

Ez a tanulmány „Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.”

³ José Martínez Millán – Esther Jiménez Pablo: La Casa de Austria: Una justificación político-religiosa (Siglos XVI-XVII). In: José Martínez Millán – Rubén González Cuerva (ed.): La Dinastía de los Austria – las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio. Ediciones Polifemo, Madrid, 2011, Vol. 1. pp. 9–58. p. 9. „la Casa de Austria se caracterizó por estar dividida en dos ramas familiares separadas, que actuaban coordinadas desde las cortes de Madrid y Viena, según dejó establecido el emperador Carlos V cuando abdicó, a pesar de que los intereses de ambas ramas con frecuencia resultaron divergentes. Las interacciones entre ambas ramas no afectaron únicamente a los reinos hispánicos y al Imperio, sino también directamente a los Países Bajos y al norte de Italia, al mantenimiento de una frontera común con el Imperio otomano y, en general, a todo el continente europeo. Con todo, es preciso señalar que tales relaciones nunca estuvieron equilibradas, sino que – durante los siglos XVI y XVII, período que la Casa de Austria gobernó el Imperio y la Monarquía hispana simultáneamente – una rama de la dinastía siempre se erigió en guía y responsable de la política que debía seguir toda la Casa, subordinando los intereses y objetivos de la otra rama, al mismo tiempo que justificaba su actuación en defensa de la confesión católica”.

⁴ José Martínez Millán: La sucesión en el Imperio y el reajuste de los intereses religiosos y dinásticos. In: José Martínez Millán (ed.): La corte de Carlos V. Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, Madrid, Vol 1, 2000, Tomo 2, pp. 267–277.

egységesnek tekintette. A 16. század elején a dinasztia sorozatban szerezte meg újabb és újabb koronáit, előbb a spanyol örökséget (1516) majd a magyar- és a cseh koronákat is (1526). A két fivér, Károly és Ferdinánd uralma nagyon hasonló törekvéseket mutat, ugyanakkor nagyon eltérő eredményeket is. Jelen tanulmány fókuszában Károly kasztíliai és Ferdinánd magyarországi uralma áll politika-elméleti és gyakorlati látószögből. Mi az oka annak, hogy Károly elbírta a rendekkel, Ferdinánd pedig számos területen meghátrálni kényszerült?

II. A szuverenitás kérdése, öröklés vagy választás?

II.1. A Katolikus Királyok öröksége

A spanyol uralkodók hitbizományként (*mayorazgo*) fogták fel országaikat, a testamentumaikban bevett szófordulat, a „*señor natural*” valamint a „*propietario de los dichos mis Reynos, Estados, y Señoríos*” is ezt bizonyítja.⁵ A *Ley de las Siete Partidas* alapján *successio linealis* volt érvényben spanyol (kasztíliai) földön a trónbetöltés rendjét illetően, azon belül is annak egyik altípusa, a *successio cognatica*, ami férfiak és nők öröklését is lehetővé tette.⁶ Bár egy ágon és fokon belül a férfi primátusával, de ugyanakkor a képviseleti joggal is, amely azt jelentette, hogy ha a királynak fiági örököse nincs, akkor a leányától származó leányunoka is előbb örökölhét, mint a saját öccse, ennek köszönhetően jutottak a Habsburgok a spanyol királyságok birtokába.

A 15. század végén az Itáliába irányuló francia invázió a Habsburgok érdeklődését az ibériai félsziget felé fordította, amelynek fontossága a *reconquista* (1492) beteljesülésével csak még inkább felértékelődött. Mindez találkozott a Katolikus Királyok (Kasztíliai Izabella és Aragóniai Ferdinánd) érdekével, akik az 1490-es évek elejére expanzív vá váló francia politikával szemben szintén szövetségeseket kerestek – házasságpolitikájuk centrumában is ez a franciaellenesség érhető tetten –, amelybe a császárságot és Németalföldet már birtokló Habsburgok teljességgel beleillettek.⁷ A két fél tehát szükségszerűen egymásra talált,⁸ Habsburg Miksa római király gyermekei a Katolikus Királyok gyermekeivel – János infáns Habsburg Margit főhercegnővel, Johanna infánsnő pedig Habsburg Fülöp főherceggel – hamarosan (1495) házasságot is kötöttek.⁹

⁵ Enrique San Miguel Pérez: España y sus Coronas. Un concepto político en las últimas voluntades de los Austrias hispánicos. Cuadernos de Historia de Derecho No. 3, 1996, pp. 253–270.

⁶ Andrae de Portonariis: Las Siete Partidas glosadas por el licenciado Gregorio Lopez. Salamanca, 1555, Segunda Partida, Título XV, Ley II „como quier que los padres, comunalmente, auian piedad de los otros hijos, non quisieron que el mayor ouiesse todo, mas que cada vno dellos ouiesse su parte. Pero con todo esto los omes sabios, e entendidos catando el pro comunal de todos, e conociendo que esta particion, non se podria hazer en los reynos que destruydos non fuessen, segun nuestro Señor Jesu Christo dixo que todo reyno partido seria estragado touieron por derecho que el señorío del reyno no lo ouiesse sino el hijo mayor despues dela muerte de su padre. E esto usaron en todas las tierras del mundo, quiere que el señorío ovieron por linaje; e mayormente en el España. E por escusar muchos males aca escieron: e podrian aun ser hechos pusieron que el señorío del reyno heredassen siempre aquellos, que viniessen por la lina derecha. E porende establecieron, que si hijo varon, y non ouiesse, la hija mayor heredasse el reyno. E aun mandaron que si el hijo mayor muriesse, ante que heredasse, si dejasse hijo o hija, que ouiesse de su muger legitima, que aquel, o aquella ouiesse, e non otro ninguno. Pero se todos estos fallestiesse deue heredar el reyno, el más propinco pariente, que ouiesse seyendo ome para ello; non auiedo hecho cosa, por que lo deuiesse perder”.

⁷ Enrique Cantera Montenegro: La política de alianzas matrimoniales de los Reyes Católicos. Los reinos hispánicos ante la Edad Moderna I. 1995, pp. 465–502.

⁸ Friedrich Edelmayer: ¿Descubrimiento o encuentro? Maximiliano I y los Reyes Católicos. In: Luis Antonio Ribot García – Adolfo Carrasco Martínez – Luis Adao da Fonseca (ed.): El Tratado de Tordesillas y su época I. 1995, pp. 217–226.

⁹ Hermann Wiesflecker: Maximilian I. und die habsburgisch-spanischen Heirats- und Bündnisverträge von 1495/96. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung No. 67, 1959, pp. 1–52.

A Habsburgokat (azaz Johanna infánsnő és Fülöp főherceg házasságából leszármazókat) tehát spanyol (kasztíliai) földön a Katolikus Királyok után való öröklésben ennek a jogrendnek az értelmében megelőzték (volna) előbb János infáns (†1497) mint fiúörökös, majd Izabella infánsnő (†1498) mint az uralkodópár legidősebb lánya, illetve annak fia, Miguel de la Paz (†1500) infánsok. Mivel azonban a századfordulóra gyakorlatilag kihalt a Trastámara-család Johanna infánsnőt elsőszülöttségi rendben megelőző része, Izabella királynő (†1504) után az elsőszülöttségi rendben lánya, Johanna infánsnő következett a kasztíliai trónon, bár helyette ténylegesen apja és férje, majd fia kormányoztak.¹⁰ Nincs helye a korabeli spanyol politikatörténet érdemi tárgyalásának, a lényeg, hogy az öröklési rend és a Katolikus Királyok testamentuma értelmében végül a Habsburgok (Károly főherceg-infáns) jutottak a kasztíliai és az aragóniai korona kormányzásához (1516) és később trónjához (1518).¹¹ A két főherceg-infáns unoka közül – némi ellenállás mellett a fiatalabb, de spanyol földön született és nevelkedett Ferdinánddal¹² szemben – a Németalföldön született és ott is nevelkedett idősebb Károly¹³ egyedül jutott az egész spanyol örökséghez,¹⁴ bár hozzá kell tenni, hogy szinte egész uralkodása alatt – legalább is névlegesen – anyjával (†1555) együtt kormányzott.

Károly főherceg-infáns apai nagyapja, Habsburg Miksa római császár (†1519) – akit

---

¹⁰ Vidal González Sánchez: El testamento de Isabel la Católica y otras consideraciones en torno a su muerte. Madrid, Instituto de Historia Eclesiástica "Isabel la Católica", 2001, „dejo ordenado y mandado que en cualquier de los dichos casos, el dicho Rey mi señor rija y gobierne y administre los dichos mis reinos y tierras y señoríos, y tenga la gobernación y administración de ellos por la dicha Princesa nuestra hija, en su nombre, hasta tanto que el infante don Carlos, hijo primogénito heredero de la dicha Princesa y del príncipe don Felipe su marido, mi nieto, sea de edad legítima, a lo menos de veinte años cumplidos, para los regir y gobernar, estando en estos reinos a la sazón y viniendo a ellos para los regir, rija y gobierne en cualquier de los casos”.

¹¹ Külső hatalmak mint a pápa vagy a császár gyakoroltak nyomást a Cortesre, hogy Károlyt ismerjék el uralkodónak, lásd: Bethany Aram: La reina Juana entre Trastámaras y Austrias. In: José Manuel Nieto Soria y María Victoria López-Cordón Cortezo (ed.): Gobernar en tiempos de crisis: las quiebras dinásticas en el ámbito hispánico 1250–1808. Sílex, Madrid, 2008, pp. 31–44. p. 41. „enviaron cartas a los nobles, las ciudades y los pueblos de Castilla que hicieron eco de las afirmaciones de Carlos de que el papa (ya había solicitado la bula „Pacíficus et aeternus Rex), el emperador y otros potentados cristianos habían insistido en que Carlos tomara el título real él solo”.

¹² A spanyolhonban nevelkedett unokáját, Ferdinándot akarta utódjául (1515) majd nem sokkal később megváltoztatva végrendeletét, Károlyt jelölte örökösének (1516) lásd: Alfredo Floristán Imízcoz: Fernando de Austria y la problemática herencia de los reinos hispánicos (1503–1518). In: Alfredo Alvar: Socialización, vida privada y actividad pública de un Emperador del Renacimiento. Fernando I 1503–1564. Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales (SECC), Madrid, 2004, pp. 183–204.

¹³ Habsburg Miksa még a kormányzóságot is kénytelen volt újfent átvenni Németalföldön Fülöp főherceg korai halála miatt unokája nevében, lásd: Juan Antonio Vilar Sánchez: Los primeros años del gobierno de Carlos de Habsburgo en los Países Bajos. In: Juan Luis Castellano Castellano – Francisco Sánchez-Montes González: Carlos V. Europeísmo y Universalidad, Madrid, 2001, pp. 567–583. p. 567. „Maximiliano I, tal como había ocurrido a la muerte de María de Borgoña y durante la minoría de edad de su hijo Felipe, se volvía a convertir en adalid de los derechos borgoñones y en tutor y regente del heredero, su nieto Carlos, un niño de seis años incapaz aún de tomar las riendas del gobierno”. Miguel Dongil y Sánchez: Margarita de Austria (1480–1530) Regente de los Países Bajos y Tutora de Carlos I de España. Iberian No. 2, 2011, pp. 6–18., Geoffrey Parker: Carlos V – Una nueva vida del emperador. Planeta, Madrid, 2019.

¹⁴ José Manuel Calderón Ortega: El proceso de redacción del último testamento de Fernando el Católico el 22 de enero de 1516. In: IX Encuentros de estudios comarcales. V Centenario de la muerte del Rey Fernando El Católico (1516–2016). Madrigalejo, 7 y 8 de octubre de 2016, pp. 29–52. p. 49. „Después de realizadas las pertinentes modificaciones en el texto de Aranda, se procedió a la redacción de un nuevo testamento cerrado en la villa de Madrigalejo y sujeto a las formalidades establecidas en el Derecho sucesorio castellano, conteniendo la institución de heredero”, „designando a su hija Juana como heredera universal, al mismo tiempo que disponía la sucesión testamentaria en caso de desaparición de la línea anterior en favor de las posteriores encabezadas por sus hermanas María y Catalina, reinas de Portugal y de Inglaterra respectivamente. Así, Juana se convertía en heredera de ambas coronas, pero considerando su estado de salud, que le imposibilitaba para el ejercicio de las arduas tareas de gobierno, Carlos era nombrado gobernador general como hijo primogénito”.

példaképének tekintett¹⁵ – osztrák örökös tartományait akadály nélkül vette át, azonban nem sokkal később, a wormszi birodalmi gyűlésen (1521) átengedte¹⁶ azt Ferdinánd főherceg-infánsnak, ennek a Jagelló Anna hercegnővel kötendő házasság¹⁷ és a birodalmi helytartóság miatt volt jelentősége. Az osztrák tartományok átengedéséről és az abban való kölcsönös örökösödés biztosításáról szerződést is aláírtak a fivérek, amely *pactum mutuae successionis* (1522) néven vált ismertté.¹⁸ Ferdinánd Mohácsot követően érvényesítette a Ház cseh- és magyar koronára vonatkozó régi igényét is, így alakult ki Ferdinánd jogára alatt a Habsburg Monarchia, amelyet a tőle leszármazó ún. „osztrák ág” birtokolt.¹⁹ Kasztília hitbizományi-primogenitórius alapokon álló örökös monarchia volt, ahol a 16–17. században nem is koronázták az uralkodókat, csupán trónra lépésüket követően tettek esküt a klérust, a nemességet és a városokat megjelenítő gyűlés, a Cortes előtt, hogy megtartják az ország jogait és a kiváltságokat.²⁰ Az uralkodó(család) jogi helyzete tehát eléggé kényelmesnek volt mondható spanyol földön.

---

¹⁵ Parker op. cit. (2019) p. 55. „Muchas de las posteriores acciones de Carlos reflejarían los objetivos y valores de su abuelo, el único modelo de rol masculino que tuvo entre 1505 (cuando se conocieron) y 1517 (cuando se separaron por última vez) Carlos imitó a Maximiliano marchando al frente de su infantería „con una pica al hombro”; fue coronado rey de Romanos en una ceremonia en Aquisgrán diseñada conforme a la investigación de los archivos” llevada a cabo bajo la supervisión de su abuelo. Desfíó al rey de Francia a enfrentarse en duelo con él e invitó al sultán otomano a participar en un torneo a fin de saldar sus diferencias de una vez por todas, como habría hecho Maximiliano; y planeaba recuperar los poderes de Carlomagno, de quien los Habsburgo se decían descendientes, y a neutralizar a Francia como paso previo a liderar una cruzada para conquistar Constantinopla”.

¹⁶ Fridrich Edelmayer – Peter Rauscher: La frontera oriental del Sacro Imperio en la época de Carlos V. Hispania, LX/3, No. 206, 2000, pp. 853–880. p. 873. „En 1516 Fernando I se había obligado a casarse con Ana, la hermana de Luis II. Con esta obligación entraban en vigencia las disposiciones de los contratos familiares entre los Austrias y los Jagellones de 1507 y 1515 que nombran al esposo de Ana señor de los territorios austríacos limítrofes a Bohemia y Hungría, siendo claro que debería llegarse a un acuerdo entre Fernando y Carlos V sobre la partición de la herencia de Maximiliano I. En los tratados familiares de Worms (1521) y Bruselas (1522) Carlos V cumplió, no sin un cierto retraso, los contratos con la Casa de los Jagellones, dejando al infante Fernando toda la herencia de Maximiliano I”. E. Kovács Péter: Ferdinánd főherceg és Magyarország (1521–1526). Történelmi Szemle XLV 2003/1-2. szám 25–44. o. 26. o. „Amikor Miksa császár birodalmát felosztották, a magyar politika irányítói megkönnyebbülhettek, mert amire már régóta vártak, bekövetkezett. V. Károly császár azzal, hogy öccsének átengedte az Alsó- és Felső-Ausztria, Stájerország, Karintia és Krajna feletti hatalmat, már nemcsak írásban, hanem tettekkel is deklarálta: az osztrák ügyekben Ferdinánd szava lesz a döntő. V. Károly, mivel megválasztásához szüksége volt az örökös tartományokra is, már a választást megelőzően kijelentette, hogy abban az esetben, ha ő lesz a császár, akkor Ferdinánd Ausztriából megkapja az örökségét. A császár a következő év augusztusában azt közölte a magyar követekkel, hogy az öccsének fogja átengedni az ausztriai ügyeket. A wormszi birodalmi gyűlés határozatai (1521. április 23.) közül Magyarországot elsősorban az 1515-ös „kettős házasság” Ferdinándot és Jagelló Annát érintő passzusainak a végrehajtása érdekelte. Az esküvőre 1521. május 26-án sor is került, ezután Ferdinánd nemcsak az osztrák ügyek, hanem a rokoni kapcsolatok miatt is kénytelen volt Magyarországgal foglalkozni”.

¹⁷ Miksa és Ulászló között már 1506-ban felmerült Ferdinánd főherceg-infáns és Anna hercegnő valamint Lajos herceg és Mária főherceg-infánsnő közötti házasság terve. Miután a házassági szerződést 1515-ben megkötötték, Ferdinánd főherceg-infáns 1516. márc. 24. napján kelt nyilatkozatában arra hajlandónak is mutatta magát., a szerződés teljes szövegét közli C. Ursinus Velius: De bello Pannonico libri decem. Bécs, 1762, pp. 292–300., Hermann Zsuzsanna: Az 1515. évi Habsburg-Jagelló szerződés. Adalék a Habsburgok magyarországi uralmának előtörténetéhez. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961., de újabban lásd: István Tringli – Bogusław Dybas (Hg.): Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch-Jagiellonischen Doppelvermählung, Budapest, 2019.

¹⁸ Lásd a teljes szöveget: <https://oe99.staatsarchiv.at/16-jh/die-habsburg-connection-plus-ultra/> (2021. 06. 20.)

¹⁹ Pálffy Géza: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. MTA BTK TTI, Budapest, 2015.

²⁰ Korábban még gyakorlatban volt a koronázás, lásd: Eduardo Carrero Santamaria: «Por las huelgas los juglares». Alfonso XI de Compostela a Burgos, siguiendo el Libro de la Coronación de los Reyes de Castilla. Medievalia No. 15, 2012, pp. 143–157.

II.2. A Habsburgok és a Magyar Királyság

A dinasztia helyzete Magyarországon nagyon különbözött attól, amiben a rokonság volt spanyol földön, úgy elméletben, mint gyakorlatban. Spanyolország (Kasztília) a *reconquista* következtében megszabadult az iszlám megszállástól a 15. század végén (1492) még azt megelőzően, hogy a Habsburgok ott hatalomra kerültek volna (1516). A Magyar Királyságban éppen fordított tendencia érvényesült, ugyanis az ország bukása egybeesett a Habsburgok trónra jutásával (1526).²¹ Habár Magyarország régi álma volt a dinasztianak, és számos örökösödési szerződést is kötött, még III. Frigyes császár Hunyadi Mátyással²² (1463) és Jagelló II. Ulászlóval (1491)²³ később pedig I. Miksa császár II. Ulászlóval (1506, 1515). Amikor Károly átvette a spanyol örökséget, Ferdinánd főherceget Németalföldre küldték (1518), bátyja az 1521-es wormszi birodalmi gyűlésre meghívva öccsét,²⁴ az osztrák örökséget átengedte neki, egyben nyélbe is ütötték a Habsburg-Jagelló kettős frigyét is. A nagy lehetőség Mohács után jött el a dinasztia számára, amikor II. Lajos magyar- és cseh király törvényes utódok nélkül veszett oda. Özvegye, Habsburg Mária²⁵ mindent megtett annak érdekében, hogy öccse, Ferdinánd főherceg követhesse a trónon, Magyarországon a rendek megosztottak voltak, egy részük az erdélyi vajdát, Szapolyai Jánost (†1540) támogatta a Habsburgok ellenében.²⁶ Mária királyné és Báthory István nádor erőfeszítéseinek köszönhetően Ferdinándot is megválasztották, azonban ez az ország kettő- majd Buda török megszállása (1541) után három részre való szakítását jelentette, amely állapot egészen a 17. század végéig fennmaradt.²⁷ Magyarország azonban még így is a dinasztia legfontosabb országai közé tartozott, amit a címerek, és titulusok használata híven visszatükröz.²⁸

A magyar hatalom-átruházás elmélete alapvetően eltért a spanyol (kasztíliai) rendtől. Érdemes felidézni Werbőczy Hármaskönyvének szövegét: „Miután pedig a magyarok a szent lélek kegyelmének ihletéből, szent királyunk közremunkálása által az igazságnak felismeréséhez és a katolikus hitnek vallásához jutottak és Őt önként királyukká választották és meg is koronázták: a nemesítésnek s következőképpen a nemeseket ékesítő és a nem nemesektől megkülönböztető birtok adományozásának jogát s teljes hatalmát az uralkodással

²¹ János B. Szabó: A mohácsi csata. Corvina, Budapest, 2011., Pál Fodor – Szabolcs Varga (ed.): Több mint egy csata: Mohács. Az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben. MTA, BTK, Budapest, 2019., János B. Szabó: A Magyar Királyság hadszervezete és hadserege (1490–1526). In: János B. Szabó – Pál Fodor: Új korszak határán. Az európai államok hadügye és hadseregei a mohácsi csata korában. MTA BTK, Budapest, 2019, 67–92. o.

²² Bariska István: II. Pius és az 1463. évi békeszerződés. Vasi Szemle 62. 2008, 4. szám 423–438. o.

²³ Hermann Wiesflecker: Das erste Ungarn-Unternehmen Maximilians I. und der Preßburger Vertrag (1490/91). In: Südost-Forschungen No. 18, 1959, pp. 26–75., Neumann Tibor: Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492). (Első közlemény.) Századok 144. 2010/2. szám 335–372. o., Neumann Tibor: Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492). (Második közlemény.) Századok 145. 2011/2. szám 293–347. o., Hermann Zsuzsanna: Az 1515. évi Habsburg-Jagelló szerződés. Adalék a Habsburgok magyarországi uralmának előtörténetéhez. Akadémia Kiadó, Budapest, 1961., István Tringli – Bogusław Dybaś (Hg.): Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch-Jagiellonischen Doppelvermählung, Budapest, 2019.

²⁴ Raymond Fagel: Don Fernando en Flandes (1518–1521): un príncipe sin tierra. In: Alfredo Alvar: Socialización, vida privada y actividad pública de un Emperador del Renacimiento. Fernando I 1503–1564. Madrid, Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales (SECC), 2004, pp. 253–272.

²⁵ Ortvy Tivadar: Mária II. Lajos magyar király neje (1505–1558). Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1914.

²⁶ Neumann Tibor: „Szinte királyi ház”. A Szapolyai-család reprezentációja, cím- és címerhasználata Mohács előtt. In: Fodor Pál – Varga Szabolcs (ed.): Egy elfeledett magyar királyi dinasztia: a Szapolyaiak. (Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és emlékezet) Budapest, 2020, 47–72. o.

²⁷ Géza Pálffy: Hungary between Two Empires 1526–1711. Bloomington, Indiana University Press, 2021.

²⁸ Pálffy Géza: Magyar címerek, zászlók és felségjelvények a Habsburgok dinasztikus-hatalmi reprezentációjában a 16. században. Történelmi Szemle XLVII 2005/3-4. szám 241–275. o.

és országgal együtt a község a maga akaratából, az ország szent koronájának joghatósága alá helyezte és következésképpen fejedelmünkre és királyunkra ruházta; ettől fogva Ő tőle ered minden nemesítés és e két dolog mintegy a viszonyos átruházásnál és a kölcsönösségnél fogva, annyira szorosan függ egymástól mindenha, hogy egyiket a másiktól külön választani és elszakítani nem lehet s egyik a másik nélkül nem történhetik”.²⁹

Magyarországon tehát választották az uralkodókat, Werbőczy azt írja, hogy „maguknak önként királyt választottak”, aki a főhatalom gyakorlásában csak osztozott a nemzettel, hiszen a Szent Koronával való koronázás révén a nemzet vontta be a közhatalomba a fejedelmet. A hatalom átruházásának közjogi aktusa három elemből állt. A leendő fejedelem nemzetnek való bemutatása (*praesentatio*), amit a nemzet részéről közfelkiáltással kísért elfogadás (*acclamatio*) után a Szent Koronával való koronázás (*coronatio*) követt. A magyar rendek a királyválasztási jogukat egészen a 17. század végéig megőrizték, amelyet Pálffy Géza a Habsburg Monarchián belüli belső szuverenitás egyik fontos kritériumaként jelöl meg.³⁰ Következésképp a hatalom átruházása (*translatio imperii*) nem egyszerűen a korona által, hanem a koronázás közjogi aktusa által történt meg, ennek óriási jelentősége volt a magyar nemzeti szuverenitás Habsburg Monarchián belüli megőrzésének képességét illetően.

A magyar közjogias gondolkodás, amely a szuverenitást soha nem a király (fejedelem) személyéhez kötötte, jelentősen eltért a nyugati felfogástól, ennek a 16–17. századi Habsburg-magyar viszonyban óriási jelentősége volt. Különösen is, hogy a Habsburgok – a spanyol koronával való szoros kötődésbe jövetellel – egyértelműen az uralkodói szuverenitást vallották, amely elméleti- és gyakorlati kérdésekben komoly ütközést jelentett a magyar rendekkel. Ez volt az akadályja annak, hogy nálunk a rendiséget felszámolva, azt kiszorítva, magához vonva a hatalom teljességét, önkényuralmat valósítson meg az uralkodó, úgy ahogyan arra nyugaton természetes folyamat eredményeként sor került. „De minekutána a katolikus hitre tértek és maguknak önként királyt választottak, úgy a törvényhozásnak, mint bármely birtokadományozásnak és minden biráskodásnak hatalmát és jogát az uralkodással és kormányzással együttesen ez ország szent koronájának, melylyel Magyarország mindenik királyát megkoronázni szokták, joghatóságára és következésképpen a mi törvényesen rendelt fejedelmünkre és királyunkra ruházták át”.³¹ „A koronázás alkotmányjogi jelentőségével kapcsolatosan fejlődik ki a magyar nemzet közéletében a szent korona személyisége, mysteriuma, ami által a magyar nemzet az államiság és a valódi közhatalom fogalmához valamennyi nyugati népnél korábban eljutott és ezáltal elkerülte azt az alkotmányjogi fejlődést, amelyet a nyugati államok államszervezeti fejlődésében patrimonialis jellegű rendi monarchiának nevezünk, amely a kontinens államaiban a XVII-ik századtól kezdve a fejedelmi absolutizmus kifejlődésére vezetett”.³² „A hatalom átruházottsága pedig azt teszi, hogy a király hatalmát nem saját eredeti jogán bírja, hanem a nemzettől nyert felhatalmazás alapján, ennél fogva hatalmának korlátait nem önmaga szabja meg, hanem hatalma csak oly körre terjed, a mily körét a hatalomnak a nemzet reá ruházta és oly módon kell azt gyakorolnia, a hogy a nemzeti közakaraton épülő alkotmány azt gyakorolni engedi és rendeli”.³³ „Az is egyik alaptétele a magyar közjognak, hogy a koronázást Szent István koronájával, a szent koronával kell eszközölni, mert a nemzeti köztudat szerint a koronázás

²⁹ Werbőczy István: Hármaskönyv. In: Márkus Dezső (szerk.): Corpus Juris Hungarici. Franklin, Budapest, 1897, [a továbbiakban: HK.] I. 3. 6§.

³⁰ Pálffy i. m. (2015) 252. o. Érdekeség, hogy a morva, sziléziai és lausitzi rendek 1527-ben, a cseh rendek pedig 1545-ben elfogadták a Habsburgok öröklési jogát.

³¹HK. II. 3. 2§. „Verum posteaquam ad fidem catholicam sunt conversi, et regent sponte sibi ipsis elegerunt; tamcondae legis, quam etiam cujuslibet possessionariae collationis, atque omnis judicariae potestatis facultas in jurisprudentionem sacrae regni hujus coronae, qua cuncti reges Hungariae, coronari solent, et subsequenter principem ac regem nostrum legitime constitutum, simul cum imperio, et regimine translata”.

³² Timon Ákos: A Szent Korona elmélete és a koronázás. Stephaneum, Budapest, 1920, 6. o.

³³ Ferdinady Gejza: A királyi méltóság és hatalom Magyarországon. Budapest, 1895. 84. o.

alkotmányjogi hatása, mysteriuma, mely a főhatalom átruházásában áll, a szent koronához van kötve”.³⁴

Az állami felségjogok nem királyi felségjogok, hanem a Szent Korona felségjogai (*ius sacrae regni coronae*) voltak. Magyarországon a király nem volt a szuverén, az állami főhatalom teljességét a Szent Korona testesítette meg, amelyen a király és a nemzet osztozott, „Werböczy Szent Korona tanában a Korona önálló közjogi fogalom, amely a nemzeti szuverenitás teljességének a kifejezője”.³⁵ Ennek alapján tehát sem a nemzet, sem a király nem vonhatta magához az állami főhatalom (*imperium*) teljességét, mert az a Szent Koronát illette meg. A király és a nemzet egyesült a Szent Koronában, és együtt tették ki a Szent Korona egész testét („*totum corpus Sacrae Regni Coronae*”). „A szent korona tanában vagy elméletében az egység jut kifejezésre a hűbériség szűkkörű partikuláris felfogásával szemben”.³⁶ Habsburg Ottó maga is vallja, hogy „mivel a középkor végén a legfőbb állami hatalom nem rendelkezett világosan körülhatárolt, stabil meghatalmazásokkal, az új felségterületeken belül elkeseredett küzdelem alakult ki a korona és a rendek között”.³⁷

A mohácsi csatavesztés utáni Habsburg-Magyarországon ebből sok összeütközés támadt a király és a rendek között, mivel a Habsburg uralkodók évszázadokon át kísérleteztek azzal, hogy a szuverenitás teljességét magukhoz vonják. Azonban „a királyi méltóság Magyarországon úgy keletkezése idejében, mint fejlődésének későbbi phasisaiban is, mindig közhatalmi intézmény volt”³⁸ írja Ferdinandy, és ő is hozzáteszi, hogy „a királyi hatalomnak magánhatalommá tételére csak a mohácsi vést (1526) követő időben, az ausztriai ház trónra-emelése után találunk kísérleteket”.³⁹ „A XVI. századtól fogva új állameszmék kezdenek uralkodni Európában. Ezeknek hatása mind általában az európai államrendszer átalakításában és újabb elvek szerinti rendezésében mutatkozik, névszerint a westfaliai békekötés óta; mind különösen az egyes államokban, az államhatalomnak teljesebb kifejtésében, s az államérdekeknek minden egyéb társadalmi érdekek felébe emelkedésében”.⁴⁰

A Magyar Királyságban az ősi szokásjog szerint a nemzet választotta a királyt, akinek fiági leszármazói közül ugyancsak maguk a rendek választották a következő királyt. Werböczy Hármaskönyvében ezt világosan összefoglalja: „a fejedelmet is csak nemesek választják”,⁴¹ 1547-ben az országgyűlésen csupán ezt iktatták törvénybe: „az ország rendei és karai magukat nemcsak Ő felsége, hanem örökösei uralmának és hatalmának is örök időkre alávetették”.⁴² Az örökösök (*haeredes*) alatt a Tripartitumban egyértelműen megfogalmazott szöveg szerint csak a törvényes fiakat kell érteni.⁴³ Így az 1547. évi V. törvénycikk – azon túl, hogy csupán a fennálló szokásjogot foglalja egybe – egyértelműen fogalmaz, implicite érvénytelennek tartja a korábbi szerződések öröklésre vonatkozó rendelkezését, és következképp kizárja az öröklési igénnyel bírók köréből „spanyol” V. Károly császárt és annak fiágát. Ferdinánd király – a régi forma szerint – székesfehérvári koronázási esküjében (1527) ígérte az egyház, a bárók, a nemesség, a szabad királyi városok és minden országlakó jogainak, szokásainak, ősi és helybenhagyott kiváltságainak megerősítését, megtartását, az

³⁴ Timon i. m. (1920) 34. o.

³⁵ Kukorelli István: Magyarországot saját alkotmánya nélkül kormányozni nem lehet. In: Máthé Gábor (szerk.): A magyar jog fejlődésének fél évezrede: Werböczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán. Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2014, 403–411. o. 407. o.

³⁶ Illés József: Bevezetés a magyar jog történetébe. A források története. Budapest, 1910, 167. o.

³⁷ Habsburg Ottó: V. Károly. Budapest, Európa, 1994, 108. o.

³⁸ Ferdinandy i. m. (1895) 75. o.

³⁹ Ferdinandy i. m. (1895) 79. o.

⁴⁰ Wenzel Gusztáv: Magyarország jogtörténetének rövid vázlata. Pest, 1872, 84. o.

⁴¹ HK. I. 3. 7§. „Neque enim princeps, nisi per nobilis elegitur”.

⁴² CJH. 1547. évi V. tc. 5§. „Nam cum sese ordines, et status regni, non solum majestati suae, sed etiam suorum haeredum imperio, et potestati, in omne tempus subdiderint”.

⁴³ HK. I. 17. 1§. „approbata regni hujus consuetudine, haeredes solummodo filii legitimi”.

ország megvédelmezését és területi épségének megőrzését: „Mi Ferdinánd, Isten kegyelméből Magyarország, Csehország királya stb., esküszünk az élő Istenre, az ő szent anyjára, szűz Máriára és minden szentekre, hogy mi az Istennek egyházait, a főpap urakat, bárókat, nemeseket, szabad városokat és az összes országlakosokat mentességeikben és szabadságaikban, jogaikban, kiváltságaikban, valamint régi jó és helybenhagyott szokásaikban meg fogjuk tartani és mindenkinek igazságot igazságot fogunk szolgáltatni, a néhai fenséges András király decretumait tiszteletben fogjuk tartani; Magyarországunk határait és mindazt, ami bármiféle jogon és czímen ahhoz tartozik, el nem idegenítjük, sem meg nem kissebbítjük, hanem tehetségünkhöz képest növeljük, és kiterjesztjük, és minden egyebet megteszünk, amit csak az összes rendeknek és egész Magyarországunknak közjávára, becsületére és gyarapodására igazságosan megtehetünk. Isten minket úgy segítjen és annak minden szentjei”.⁴⁴

Az udvar már 1538-ban – Szapolyai Jánossal spanyol nyomásra megkötött Váradi béke sikerén felbuzdulva – el kívánta ismertetni az országgyűléssel az örökösödési jogot. Fraknói közli a 16. századi országgyűlési irományokat, és azokból kiderül, hogy Ferdinánd ekkor még nem tartotta időszerűnek a kérdést, de a következő évi gyűlésen viszont már a megnyitó beszédben belefoglaltatott, hogy „örökösödés jogán tartott igényt a koronára”, a rendek persze feliratukban tiltakoztak e fordulat ellen, hogy „ők nem más jogczímen, hanem Magyarország ősi szabadságai értelmében, szabad választás alapján fogadták el ő felségét uralkodójuknak”.⁴⁵ Nem sokkal később, Buda elfoglalása (1541) miatti elégedetlenség következtében az országgyűlési megnyitóbeszédében (1542) Ferdinánd „alattvalóinak és fiainak” – „*subditi et filij mei*” – szólítja a magyar rendeket és hangsúlyozza, hogy „azok választása által nyerte el az ország kormányát”.⁴⁶

III. Hasonló tendenciák, eltérő eredmények

III.1. Károly és a királyi hatalom megerősítése Kasztíliában

Spanyolországban a politikai gondolkodást és így a közjogi berendezkedést alapvetően az évszázadokig tartó *reconquista*, a katolikus hit védelme, az iszlám elleni küzdelem határozta meg, nem meglepő talán, hogy a kora újkori spanyol politikai gondolkodást a természetjogi felfogás és az antimacchiavellizmus lengette be, amely mindkettő a vallási-etikai gyökerekre volt visszavezethető.⁴⁷ Kasztíliában a törvényhozó-, végrehajtó- és a bírói hatalom a szuverenitást megtestesítő uralkodó személyében egyesült, amely mellett a rendi gyűlésnek (*Cortes*) nem volt jelentős közjogi tere, az adómegajánlás terén volt leginkább szerepe. A rendek Károly uralmával szemben már a kezdetektől fogva erős ellenérzéssel voltak, nem a személyét utasították el, hanem a kormányzati stílusát, az idegenek (burgundiak) magas méltóságokba emelését – például Guillermo de Croÿ toledói érsekké történő kinevezése – a kasztíliai nemességgel szemben, a burgund etikett és az idegen udvari szokások behozatalát,⁴⁸ holott Izabella királynő végrendeletében kifejezetten kikötötte, hogy

⁴⁴ CJH. 1527. évi decretum előtt Ferdinánd esküjének teljes szövege.

⁴⁵ Fraknói i. m. (1875) 124. o. „Quod autem Maiestas Regia gubernamen Regni Hungarie, in quo licet jus successionis habuisset, non tamen eo respectu, sed quod illud regnum extremo periculo expositum [...] liberaret, suscepisse significauit. idem Domini et Regnicole dicunt Maiestatem Suam, non alio jure, sed ex libera electione ipsorum, juxta antiquas libertates Regni Hungarie, in eorum regem elegisse”.

⁴⁶ Ferdinánd trónbeszédét közli Fraknói i. m. (1875) 424. o. „quo ego suscepi Regni gubernacula per electionem vestram”.

⁴⁷ Cesareo Rodriguez-Aquilera de Prat: La teoría del Estado en la España de los Austrias. Revista de Estudios Políticos No. 36, 1983, pp. 131–158. p. 132.

⁴⁸ José Eloy Hortal Muñoz y Félix Labrador Arroyo: La Casa de Borgoña: la Casa del rey de España. Leuven

született kasztíliaiak jussanak csak birtokhoz vagy méltóságra.⁴⁹ Amikor feleskették Károlyt társuralkodónak (1518), számos konkrét és általános kérést is támasztottak felé; így többek között azt, hogy tartsa meg az ország jogait és a rendek kiváltságait, tanuljon meg spanyolul,⁵⁰ bocsássa el az idegeneket a tisztségekből, méltóságot, birtokot idegeneknek ne adjon, tartsa tiszteletben az anyját, a királynőt, tiltsa el a lovak és a nemesfémek kivitelét Kasztíliából, ne zálogosítsa el a koronajavakat, illetve, minél előbb nősüljön meg, Ferdinánd infáns pedig addig ne távozzon az országból, amíg ő házasságot nem köt vagy utóda nem születik.⁵¹

Károly nem teljesítette maradéktalanul ezeket a kéréseket, a rendek a *Comuneros*-felkelés⁵² (1520–1521) bukásával viszont totális vereséget szenvedtek, amivel csak még inkább teret veszítettek a korábbiakhoz képest is a királlyal szemben. Az uralkodó, a neki a toledói gyűlésben⁵³ (1538) – egyébként éppen a törökök magyarországi hódításának megakadályozására és Ferdinánd helyzetének könnyítésére tervezett segély/adó (*sisá general*) megajánlása tárgyában, emlékeztetve, hogy a törökök már Bécsset is elérték korábban, Magyarország egy részét pedig már el is foglalta, ezért szükséges egyesíteni az erőket a kereszténység védelmére és az ellenállás biztosítására⁵⁴ – ellentmondó nemességet és klérust egyszerűen kiszorította a Cortesből, és oda többé nem is kaptak meghívást, csak a városok, ami világosan mutatja az uralkodó hatalmi fölényét a rendekkel szemben. A rendi gyűlés – immáron csak a városok képviselével – továbbra is működött, és azt a Habsburg uralkodók a későbbiekben (többé-kevésbé) rendszeresen össze is hívták.⁵⁵ A kasztíliai arisztokrácia és a

---

University Press, Leuven, 2014.

⁴⁹ Parker op. cit. (2019) p. 118. „Decidió proponer a Guillermo de Croÿ – sobrino del barón de Chièvres, antiguo paje de Carlos y entonces sacerdote de 19 años que estudiaba en la Universidad de Lovaina – para suceder a Cisneros. Fue el primer error importante del nuevo rey de España” [...] „Carlos ya había nombrado antes a extranjeros para sedes castellanas – a su médico Luigi Marliano como obispo de Tuy y al propio Croÿ como obispo de Coria – incumpliendo claramente el testamento de la reina Isabel, donde se estipulaba que solo los nativos del reino tenían derecho a ocupar cargos seculares y eclesiásticos”.

⁵⁰ Károlynak francia volt az anyanyelve, sem latinul, sem spanyolul nem beszélt, spanyolul csak később tanult meg, lásd: Parker op. cit. (2019) p. 57. „Tambien le llevó bastante tiempo aprender el español, pese a ser la lengua materna de varios de sus profesores. Todavía en 1516 un visitante español se quejaba de que „Su Alteza no sabe hablar ninguna palabra en español, y puesto que entiende algo es muy poco”. Su manejo de latín solo era un poco mejor. Así en 1518 el embajador inglés se lamentaba de que Adriano Utrecht, su antiguo preceptor, tenía que traducir constantemente „al francés al rey lo que había dicho en latín” mientras que „el dicho rey católico respondía directamente de su propia boca en francés”.

⁵¹ A valladolidi gyűlés határozatait lásd: Ordenamiento de las Cortes de Valladolid de 1518. In: Cortes de los antiguos reinos de León y de Castilla. Madrid, 1882, pp. 260–284.

⁵² Joseph Pérez: La revolución des "Comunidades" de Castille, 1520–1521. Institut d'études ibériques et ibéro-américaines de l'Université de Bordeaux, Bordeaux, 1970., Joseph Pérez: Los Comuneros. La Esfera, 2016., István Szászdi León-Borja: The Castilian Resistance to the Imperial Ideal (1520–1522). Factum and Iure in the first Globalization. Journal on European History of Law Vol. 5, 2014, No. 2. pp. 55–66. „The influence of such political ideology, that preached that the Crown was limited by the nobility and the representative institutions of the kingdom, was evident in the strained XVth century Castilian history. The rulers that governed giving their back to the community and its laws and institutions were considered “tiranos”, that is tyrants. And absolute power was just a wish of the princes based in the Roman Law, far away from reality”.

⁵³ A toledói gyűlés teljes dokumentációját lásd: Manuel Danvila: Cortes de los antiguos reinos de León y de Castilla. Real Academai de la Historia, Madrid, 1903, pp. 17–160.

⁵⁴ Cortes de los antiguos reinos de León y de Castilla. (1903) p. 37. „para la conservación y seguridad della, y la resistencia que el año de quinientos y treinta y dos su magestad con ayuda destes reynos y del imperio hizo contra el tirano turco enemigo de nuestras sancta fee catholica y de la república cristiana que passando por todo el reino de Hungría llegó hasta la ciudad de Viena cabeza del archiducado de Austria”, „principalmente como lo haya hecho de la parte del reyno de Hungría que ha podido, era y es muy conviniente y necesaria esta unión y confederación para poder resistir y reprimir sus fuerzas y forzallo a contenerse en sus términos y proveer por este medio a la quietud y reposo de la cristiandad, como se ha hecho este año en el armada que su magestad ha enbiado con el principe Andrea de Oria para juntarse con la de su santidad y de los dichos venecianos”.

⁵⁵ María del Pilar Esteves Santamaría: Toledo en las Cortes de Carlos I: cuestiones de interés general para el Reino. Cuadernos de Historia del Derecho No. 12, 2005, pp. 229–283. p. 234. „Como es bien sabido, en el siglo

nemesség egy része fizetett hivatalnokként megtalálta a számítását az új központi és területi kormányzati struktúrákban.⁵⁶ Károly hatalomra kerülésével, az amerikai területekről beáramló jövedelmek, a német-, genovai stb. bankárok tetemes kölcsönei csak még inkább látványossá tették a politikaelmélet szerint egyébként is erős uralkodói pozíciót.⁵⁷

Még a Katolikus Királyok idején felállították az Indiák Tanácsát (*Consejo de Indias*) – amit Károly idején átszerveztek –, már Károly alatt az 1520-as években az Államtanácsot (*Consejo de Estado*) – amelynek első ülésén a mohácsi csata következményeinek tárgyalása volt a fő pont⁵⁸ –, a Pénzügyek Tanácsát (*Consejo de Hacienda*) és a Hadi Tanácsot (*Consejo de Guerra*).⁵⁹ Ezekben a kormányzati szervezetekben az uralkodó szava a döntő, a tagokat is ő nevezte ki tetszése szerint. A birodalmi kormányzati szervek mellett a területi kormányzati szerveket is alakítottak, mint a *Consejo de Castilla*, *Consejo de Aragón*, amelyek egy-egy adott terület (királyság) ügyeiben bírtak illetékességgel. Károly és utódai jogára alatt egy összetett, nemzetek feletti birodalom létezett, „*monarquía compuesta*” vagy „*monarquía supranacional*” ahol a különböző királyságokat, fejedelemségeket és hercegségeket az uralkodó személye mellett ugyan birodalmi (kormányzati) szervek kötötték össze,⁶⁰ de azok alkotmányos identitásukat megtartották.⁶¹ Már csak a birodalom diverzitása és területi széttagoaltsága sem tette lehetővé, hogy abszolutista uralmat valósítsanak meg.⁶² Habsburg-abszolutizmusról beszélni a „spanyol ág” vonatkozásában sem lehet, a korszak kiváló spanyol történész kutatója, Manuel Fernández Álvarez is a „*monarquía autoritaria*” meghatározást használja, az abszolutista rendszert csak a 18. században a Bourbonok hozták be Spanyolországba.⁶³ Az *abszolutizmus* kifejezés korábbi használatával szemben a nemzetközi

---

XVI los tributos, al menos los directos, recaían básicamente en el estado llano, y cuando en 1539 se intentó imponer una sisa general para todo el Reino la nobleza y el clero manifestaron su oposición de forma que el rey prescindió de ambos estamentos en las siguientes convocatorias que realizó. Esta es la prueba más palpable de que el único objetivo de la convocatoria de Cortes era el ingreso de nuevas cantidades de dinero, bien mediante la prórroga del servicio habitual antes de que éste cumpliera (lo que sucedía cada tres años), bien mediante la petición a las ciudades de servicios extraordinarios que permitieran hacer frente a gastos más o menos imprevistos”.

⁵⁶ Faustino Menéndez Pidal: La nobleza en España: ideas, estructuras, historia. Madrid, 2015.

⁵⁷ Carlos Javier de Carlos Morales: El precio del «dinero político» y el crédito de Castilla. La evolución de la política financiera de Carlos V y Felipe II. In: Congreso Internacional "Dos monarcas y una historia en común: España y Flandes bajo los reinados de Carlos V y Felipe II" (Instituto Cervantes, Bruselas, 27 y 28 de octubre de 1999). Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, Madrid, 2001, pp. 15–38., Hermann Kellenbenz: Los Fugger en España y Portugal hasta 1560. Junta de Castilla y León, Celesa, 2000.

⁵⁸ Korpás Zoltán: A spanyol Államtanács a mohácsi csatavesztésről. Lymbus – Magyarisztantudományi Forrásközlemények. 2004, 5–17. o.

⁵⁹ Feliciano Barrios: La Gobernación de la Monarquía de España Consejos, Juntas y Secretarios de la administración de corte (1556–1700). Madrid, 2015., José Antonio Escudero López: Organización hacendística de los Austrias a los Borbones: Consejos, Juntas y Superintendencias. Madrid, 2016., Ramón María Serrera: La América de los Habsburgo (1517–1700). Editorial Universidad de Sevilla, Sevilla, 2019.

⁶⁰ Manuel Fernández Álvarez: Los Austrias mayores, ¿Monarquía autoritaria o absoluta? *Studia historica. Historia moderna* No. 3. 1985, pp. 7–10. p. 7. „No estamos ante el germen de un Estado uniforme, sino ante un sistema supranacional en el que la Corona gobernará sobre pueblos muy distintos y muy distantes. [...] Ninguna institución es común a todos estos dominios, salvo la Corona y su órgano consultivo para la política exterior, el Consejo de Estado; un órgano donde tienen cabida personajes de los distintos pueblos gobernados, si bien a partir de Felipe II tiende a castellanizarse”.

⁶¹ Fernández Álvarez op. cit. (1985) p. 8. „Los Austrias mayores heredan – y respetan – una estructura política formada, en sus rasgos generales, por los Reyes Católicos. Es una estructura política supranacional, con un núcleo básico – la corona de Castilla – y unas piezas periféricas asociadas, integradas por pueblos distintos, por su lengua, su ordenamiento jurídico y su sistema económico; diversidad respetada por los Reyes”.

⁶² Fernández Álvarez op. cit. (1985) p. 9. „cómo la complejidad de aquella vasta Monarquía les impedía alcanzar un pleno absolutismo”.

⁶³ John Lynch: El reformismo borbónico e Hispanoamérica. In: Agustín Guimera Ravina (ed.): El reformismo borbónico. Alianza Editorial Sa, Madrid, 2007. pp. 37–60., Pere Molas Ribalta: La estructura del Estado y las

és a hazai irodalomban az utóbbi években egyre inkább a *fiscal-military state* koncepciója az, amely a kérdésben újat mutat fel, mind a Spanyol Monarchia⁶⁴ mind a Habsburg Monarchia⁶⁵ vonatkozásában.

III.2. Ferdinánd – sikerek és kudarcok Magyarországon

Érdekes, hogy a Habsburgok uralkodása több helyen felkeléssel vette kezdetét, Károlyé Kasztíliaiban, Ferdinándé az osztrák örökös tartományokban⁶⁶ (1522), Magyarországon a kettős királyválasztás pedig lényegében polgárháborút generált. A legnagyobb kihívás, amivel Ferdinánd szembesülni kényszerült Magyarországon, az az ország területi egységének helyreállítása, illetve az Oszmán Birodalom hódító törekvéseivel szembeni ellenállás volt. Amint fentebb már említettem, Magyarországon éppen ellentétes folyamat zajlott, mint Kasztíliaiban, hiszen a Magyar Királyság az előtt bukott el az Oszmánokkal szemben, hogy a Habsburgok trónra kerültek volna. A Habsburgok tisztában voltak a magyarországi front jelentőségével,⁶⁷ Ferdinánd császári bátyját folyamatosan segélykérő levelekkel zaklatta, Ferdinánd és utódai is számítottak – és ami fontosabb, számíthattak – a testvérág segítségére.⁶⁸ Török Pál kiválóan jegyezte meg, hogy a Magyar Királyság megszerzésével „Ferdinánd hatalma gyarapodott is valóban, de a nyereség nem állott arányban a velejáráó nehézséggel, a török szomszédsággal, amely miatt Ferdinánd a továbbiakban adás helyett kérésekkel ostromolta bátyját és állandó tehertételként szerepelt Károly küzdelmeiben”.⁶⁹

Azzal a korábbi általános nézettel, miszerint „Nyugat-Magyarországot a két Habsburg csak ütköző területnek tekintette” a történetírás újabban igyekszik leszámolni, és a forrásokból egyértelműen bizonyítható, hogy Bécs, a török elleni védelemre a német birodalmi pénzügyi⁷⁰ és hadi⁷¹ segély mellett a spanyol uralkodótól is jelentős támogatást

---

élites del poder. In: Agustín Guimera Ravina (ed.): El reformismo borbonico. Alianza Editorial Sa, Madrid, 2007. pp. 61–74.

⁶⁴ Carlos Álvarez Nogal – Leandro Prados de la Escosura: The Rise and Fall of Spain (1270–1850). Economic History Review Vol. 66. 2013, No. 1, pp. 1–37., Carlos Javier de Carlos Morales: El precio del dinero dinástico: endeudamiento y crisis financieras en la España de los Austrias, 1557–1647. Banco de España, Madrid, 2016., Idem: Endeudamiento dinástico y crisis financieras en tiempo de los Austrias: las suspensiones de pagos de 1557–1627. Libros de la Corte No. 7 2013, pp. 59–128.

⁶⁵ Kenyeres István – Pálffy Géza: A Habsburg Monarchia és a Magyar Királyság had- és pénzügyigazgatásának fejlődése a 16–17. században. Századok, 152. 2018/5. szám 1033–1076. o.

⁶⁶ Eva Ortlieb: El „Juicio Sangriento de Wiener Neustadt (1522). Revuelta estamental contra Carlos V y Fernando I como Archiduques de Austria. In: István Szászdi León-Borja – María Jesús Galende Ruíz (ed.): Mujeres en armas. En recuerdo de María Pacheco y de las mujeres comuneras. Valladolid, 2020. pp. 61–78.

⁶⁷ Zoltán Korpás: La frontera oriental de la Universitas Christiana entre 1526–1532. La política húngara y antiturca de Carlos V. In: Francisco Sánchez-Montes González y Juan Luis Castellano (ed.): Carlos V europeoísmo y universalidad. Europeísmo y Universalidad VIII. Vol. 1, 2001, pp. 321–336.

⁶⁸ Barnabás Guitman – Judit Bogár – Tibor Marti: La defensa de las fronteras orientales de la Casa de Austria: Fernando I de Habsburgo y la organización del sistema de defensa contra el Imperio Otomano. In: Szászdi León-Borja István: Mujeres en Armas. En homenaje a María Pacheco y a las Comuneras IV. Simposio internacional de historia comunera. La mujer en las comunidades de Castilla. Valladolid, Universidad de Valladolid, 2019. 37–55. 40. „En la Hungría de Fernando I, para la década de los setenta del siglo XVI, se consolidó, con el apoyo material y militar de las provincias hereditarias de la Casa de los Habsburgo y de los principados del Sacro Imperio Romano, un sistema de defensa de un avanzado nivel de ingeniería militar. Este cinturón de defensa se extendía desde el Mar Adriático hasta la frontera del Principado de Transilvania”.

⁶⁹ Török Pál: I. Ferdinánd konstantinápolyi béketárgyalásai 1527–1547. Értekezések a Történeti Tudományok köréből 24. kötet (1915–1932). 727–835. o. 727. o.

⁷⁰ Wolfgang Steglich: Die Reichstürkenhilfe in der Zeit Karls V. Militärgeschichtliche Mitteilungen. 1972. 7–55., Peter Rauscher: Kaiser und Reich. Die Reichstürkenhilfen von Ferdinand I. bis zum Beginn des „Langen Türkenkriegs” (1548–1593). In: Friedrich Edelmayer – Maximilian Lanzinner – Peter Rauscher (ed.): Finanzen

kapott a másfél évszázad folyamán.⁷² A Habsburgok természetesen minden igyekezetükkel az ország egyesítésén voltak, úgy erővel, mint diplomáciával – Váradi béke⁷³ (1538) –, ezek a kísérletek azonban a Porta magyarországi (bosszú)hadjáratát vonták maguk után, Buda megszállása is ennek tudható be.⁷⁴ Pozsony lett az új főváros, a kormányzások működése mellett az országgyűlések is rendre oda hívtak egybe.⁷⁵ A Habsburgok két legfőbb ellenfele, a 16–17. század során – bár hullámzó mértékben, de alapvetően – az Oszmán Birodalom és a vele szövetséges Franciaország mindent megtett annak érdekében, hogy Magyarországot a Habsburgok ne egyesíthessék, sőt a szétszakítottság minél inkább fennmaradjék.⁷⁶

---

und Herrschaft. Materielle Grundlagen fürstlicher Politik in den habsburgischen Ländern und im Heiligen Römischen Reich im 16. Jahrhundert. München–Wien, Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung No. 38, 2003, pp. 45–83., Winfried Schulze: Die Erträge der Reichssteuern zwischen 1576 und 1606. In: Wilhelm Berges – Hans Herzfeld – Henryk Skrzypczak: Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands. Publikationsorgan der Historischen Kommission zu Berlin. No. 27, 1978, pp. 169–185.

⁷¹ Szakály Ferenc: Hungaria Eliberata. Budavár visszavétele és Magyarország felszabadítása a török uralom alól, 1683–1718. Corvina, Budapest, 1986.

⁷² A bécsi rokonságnak nyújtott spanyol segítség persze meglehetősen hullámzó volt, lásd: Peter Rauscher: Carlos V, Fernando I y la ayuda del Sacro Imperio contra los turcos. Dinero, religión y defensa de la Cristianidad. In: José Martínez Millán (ed.): Carlos V y la quiebra del humanismo político en Europa (1530–1558). Madrid, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, Vol. 4, 2001, pp. 363–384. p. 370. „En su petición de ayuda. Fernando describió la situación de forma dramática, llegando a señalar que él podía sufrir el mismo destino que su cuñado, es decir, la muerte en batalla. Además, Fernando exigió al Emperador que viniera al Sacro Imperio, porque sería el único medio efectivo en la lucha contra los turcos y contra la expansión de la Reforma protestante. El Emperador envió a Praga 100.000 ducados de ayuda para Fernando I, exigiéndole no cometer imprudencias y, si fuera posible, esforzarse por alcanzar un acuerdo de paz. Simultáneamente, Fernando también se había dirigido a los príncipes imperiales en busca de ayuda”. Szászdi i. m. (2019) 226. „A Habsburg-dinasztia egyetlen tagja, aki ekkorra hajlott Ferdinánd megsegítésére, nagynénje, Habsburg Margit volt, aki Spanyol Németalföld kormányzójaként Brüsszelben élt. Margit 1530-ban bekövetkező halála előtt még döntött arról, hogy a számára oly kedves unokaöccsének 1500 fős katonai alakulatot bocsássonak rendelkezésére, az alakulat főkapitány-helyettese Luis de Ávalos lett. Az 1500 katonából azonban csupán 750 érkezett meg Bécsbe, mivel útban Bécs felé a zsoldosok fele dezertált a zsoldfizetés elmaradása miatt”. Antonio José Rodríguez Hernández: “Financial and military cooperation between the Spanish Crown and the Emperor in the 17th century”. In: Peter Rauscher (ed.): Kriegführung und Staatsfinanzen. Die Habsburgermonarchie und das Heilige Römische Reich vom Dreißigjährigen Krieg bis zum Ende des habsburgischen Kaisertums 1740. Aschendorff Verlag, Münster, 2010, pp. 575–605. p. 577., p. 585. „In the Battle of the White Mountain, the Spanish contribution was essential in terms of money and men, experience and military command. No less than 9,000 men were under Spanish control and paid directly by Madrid. This meant that more than a third of the Catholic army that participated in the battle had been sent or recruited by the Spaniards”, amely kollaboráció a 17. század második felében is kitartott, „The new form of collaboration differed from the one maintained during the previous years in that it did not involve direct recruitments. This time an auxiliary army travelled with its own commands, but under the Emperor’s flags and banners. Its mission was to support the Spanish troops of Milan against the French, Savoyards and Modenese, and to restore the imperial prestige in Italy. But the collaboration came at a price, since Spain had to give the Emperor 468,000 fl for these troops – an amount that more or less equalled the cost of recruiting the same number of men in Germany – and pay the soldiers’ salaries after their arrival in Milan”.

⁷³ Korpás Zoltán: Két ellenfél és a Hostis Naturalis. (Fejezetek Szapolyai János és V. Károly közti diplomáciai kapcsolatokról 1532–1538). Publicationis Universitatis Miskolciensis. Sectio Philosophica XIII. 2008/3. szám 195–226. o.

⁷⁴ Oborni Teréz: A bécsi udvar tervei Erdély visszaszerzésére 1557–1563. Történelmi Szemle XLV 2003/1-2. szám 109–127. o., Korpás Zoltán – B. Szabó János: „Ha követségbe jöttek, sokan vannak, de ha katonának, kevesen” Az 1550-es országegyesítési kísérlet katonai hátteréhez: 16. századi Habsburg haderők és stratégiák Európában. In: Bujdosné Pap Györgyi – Fejér Ingrid – H. Szilasi Ágota (szerk.): Mozgó frontvonalak. Háború és diplomácia a várháborúk időszakában 1552–1568. Eger, 2017, 89–116.o. , Guitman Barnabás – Korpás Zoltán – Tóth Ferenc – B. Szabó János: A magyarországi török várháborúk nemzetközi háttere, 1547–1556. Világtörténet 2019/2. szám 253–293. o.

⁷⁵ Pálffy Géza: A Magyar Királyság új fővárosa: Pozsony a XVI. században. FONS XX. 2013/1. szám 3–76. o.

⁷⁶ Imre Karácson: A francia-török szövetség működése Erdély különválasztására 1551 után. Századok 43. 1909, 416–422. o., Evrim Türkçelik: El Imperio Otomano y la política de alianzas: las relaciones franco-otomanas en el tránsito del siglo XVI al XVII. Hispania LXXV. 2015, pp. 39–68.

A Habsburgok „két ága” rendre összehangoltan cselekedett és együtt mozgott az európai összefüggéseket mutató katonai konfliktusok alkalmával, a spanyol rokonság katonai és pénzbeli segílyt is küldött a magyarországi helyzetet ellensúlyozandó.⁷⁷ A legnagyobb kihívást persze az új védelmi rendszer kiépítése jelentette a bécsi kormányzat számára,⁷⁸ amely csak a várháborúk lezárását követően, az 1570-es 80-as években valósulhatott meg igazán, amikor már állandósultak az erőviszonyok és a területi status quo.⁷⁹ Ferdinánd éppen ezért törekedett arra, hogy a jövedelmek fokozása érdekében jelentősen átalakítsák a központi kormányzatot,⁸⁰ a pénzügyi- és hadügyigazgatási reformokat vezettek be, amelyek eredményeként létrehozták az olyan központi kormányzerveket, mint az Udvari Tanács (*Hofrat*), az Udvari Kancellária (*Hofkanzlei*) illetve Károly császár lemondását (1556) követően az Udvari Haditanács (*Hofkriegsrat*). Mellette országonként a területi kormányzések is, nálunk a Magyar Kamarát, a Magyar Tanácsot és a Magyar Kancelláriát,⁸¹ amely azonban a magyar nemesség érdekeit, pozícióját jelentősen sértette,⁸² hiszen a központi kormányzat már nem volt felelős a rendeknek, csupán az uralkodónak, ráadásul ezekben a rendek saját jogon nem is vehettek részt, tagjait az uralkodó nevezte ki. Ferdinánd és utódai alatt egészen a 18. század elejéig állandó és vissza-visszatérő feszültséget jelentett az uralkodó és a rendek között, hogy magyar ügyekben a magyarok megkerülésével, idegen tanácsosokkal konzultálva hoztak döntéseket az uralkodók, birodalmi központi kormányzervek sorozatosan beleavatkoztak a magyarországi ügyekbe, ami leginkább a pénz- és hadügyigazgatási kérdéseknél volt jellemző.

Miután Ferdinánd 1528-ban elhagyta Magyarországot, Báthory István nádort (†1530) követően megakadályozta, hogy a rendek új nádort választhassanak, és kinevezte Thurzó

---

⁷⁷ Peter Rauscher: Carlos V, Fernando I y la ayuda del Sacro Imperio contra los turcos. Dinero, religión y defensa de la Cristiandad. In: José Martínez Millán (ed.): Carlos V y la quiebra del humanismo político en Europa (1530–1558). No. 4, 2001, pp. 363–384., István Szászdi León-Borja: Spanyol segítség a török elleni harcban: Adalékok a spanyol-magyar katonai kapcsolatok 16. századi történetéhez = Castilian Support in the Fight against the Turks: Contributions to the History of the Military Relations between Spain and Hungary in the 16th Century. Világtörténet 9. évf. 2019/2. szám 219–233. o., Zoltán Korpás: La frontera oriental de la Universitas Christiana entre 1526–1532. La política húngara y antiturca de Carlos V. In: Francisco Sánchez-Montes González y Juan Luis Castellano (ed.): Carlos V europeoísmo y universalidad. Europeoísmo y Universalidad VIII. No. 3, 2001, pp. 321–336., Zoltán Korpás: Las luchas antiturcas en Hungría y la política oriental de los Austrias. In: Alfredo Alvar: Socialización, vida privada y actividad pública de un Emperador del Renacimiento. Fernando I 1503–1564. Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales (SECC), Madrid, 2004, pp. 335–369., Zoltán Korpás: „En la defensa de la Universidad Cristiana” – Tercios Viejos en Hungría (1529–1553). In: Magdalena de Pazzis Pi Corrales (coord.): Los Habsburgo y Europa: soldados y ejércitos (Siglos XVI y XVII). Madrid, 2019, pp. 43–70.

Korpás Zoltán: Mexikói aranyvesztés a magyarországi oszmán terjeszkedés ellen? Világtörténet 10. 2020/3. szám 467–480. o.

⁷⁸ Pálffy Géza: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. Történelmi Szemle XXXVIII, 1996/2-3. szám 163–217. o.

⁷⁹ Tibor Martí: La defensa de las fronteras orientales de la Casa de Austria: Fernando I de Habsburgo y la organización del sistema de defensa contra el Imperio Otomano. In: István Szászdi León-Borja – María Jesús Galende Ruíz (ed.): Mujeres en armas. En recuerdo de María Pacheco y de las mujeres comuneras. Valladolid, 2020. pp. 41–59. p. 43.

⁸⁰ Kenyeres István: I. Ferdinánd magyarországi pénzügyigazgatási reformjai és bevételei. Történelmi Szemle 45. 2003/1-2. szám 61–92. o., Kenyeres István – Pálffy Géza: A Habsburg Monarchia és a Magyar Királyság had- és pénzügyigazgatásának fejlődése a 16–17. században. Századok 152. 2018/5. szám 1033–1076. o.

⁸¹ Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig. Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivattörténet 1. Budapest, 1946., lásd újabban: Michael Hochedlinger – Petr Mat’ a – Thomas Winkelbauer (ed.): Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit. Band 1: Hof und Dynastie, Kaiser und Reich, Zentralverwaltungen, Kriegswesen und landesfürstliches Finanzwesen. Böhlau Verlag Wien, 2019., Pálffy Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitányhelyettesek Magyarországon a 16–17. században. Történelmi Szemle 39. 1997/2. szám 257–288. o.

⁸² Pálffy Géza: A bécsi udvar és a magyar rendek a 16. században. Történelmi Szemle XLI 1999/3-4. szám 331–367. o.

Eleket helytartónak, aki a rendek felé nem tartozott felelősséggel. A Habsburg-adminisztráció folyamatosan megsértette a rendi alkotmányt, birtokokat koboztak el, magas (katonai) tisztségeket idegeneknek adtak, hosszú évekig sem hívta össze az országgyűlést. Azt követően hátrálni kényszerült, a rendek nyomása alatt ígéretet kellett tennie, hogy tiszteletben tartja az ország jogait, és a rendek kiváltságait (1537).⁸³ Buda elvesztése és visszavételének sikertelen kísérlete miatti nemtetszésüknek a rendek hangot is adtak, és rá tudták szorítani a diétán – 1528-ban történt távozása óta személyesen első alkalommal – megjelenő uralkodót, hogy írja alá azt a törvényt, amely a helytartót eltiltja attól, hogy kormányzati ügyekben a Magyar Tanács hozzájárulása nélkül döntsön.⁸⁴

A Habsburg uralkodó belpolitikai helyzete a következő években csak tovább nehezedett, mivel a törökök olyan kulcsfontosságú erősségeket és városokat foglaltak el, mint Valpó, Siklós, Pécs, Esztergom, Tata, Székesfehérvár, Ozora, Simontornya, Visegrád, Hatvan, Nógrád. Az 1545-ben megnyitott országgyűlés ugyan felhatalmazza a királyt, hogy magyarok mellett idegen katonaságot is tarthasson az országban,⁸⁵ ugyanakkor a pozsonyi diétán az uralkodó kénytelen volt aláírni azt a törvényt, amely a vármegyék kezébe letette a *vis inertiae* jogát.⁸⁶ „Ez a törvény aztán mind arra magyaráztatott a megyék által, ami az ország törvényeivel ellenkezik, s a törvényellenes királyi rendeleteket olykor egyszerűen félre tették, azaz végre nem hajtották”.⁸⁷ A tétlenség joga/tétlenség ereje (*ius inertiae/vis inertiae*) volt a leghatásosabb eszköz a vármegye kezében a központi akarat érvényesülésének megakadályozására és a királyt az alkotmányosság szabályait betartó magatartásra való kényszerítésére. Ennek ellenére a Habsburg-adminisztráció továbbra is a jogsértés útját járta, a következő években szinte minden országgyűlésen előkerült a kérdés.⁸⁸

Ferdinánd korábbi politikájának újabb látványos kudarca volt, hogy nem tudta megakadályozni, hogy a rendek nádort válasszanak, ami Nádasdy Tamás személyében meg is valósult (1554).⁸⁹ „A Habsburg-uralkodók tehát – az összességében eredményesnek nevezhető centralizáció és a sok tekintetben nekik kedvezőbb helyzet dacára is – meghatározó kompromisszumokra kényszerültek az érdekeiket szívósan oltalmazó rendekkel. Ezek megkötésének legfőbb színtere az országgyűlés volt, amely a komolyabb konfliktusok ellenére rendszeresen és nagyjából zökkenőmentesen működött”.⁹⁰ Magyarországon a 15. század első felétől már nem lehetett a törvények közé iktatni olyan rendelkezéseket, amelyek esetében az országgyűlésen történő „alkotmányszerűen tárgyalatván, elfogadtatván” kitétel hiányzott. Az országgyűlési törvényjavaslatok előterjesztésének döntő része a király(i udvar) részéről érkezett, ezt a törvények szövegéből könnyen megállapíthatjuk, erre maga Werbőczy is utal. „A fejedelem mindazáltal egyedül a maga akaratából és önkényesen, kiváltképen az isteni és természeti jogot sértő dolgokban és az egész magyar nemzet régi szabadságának ártalmára semmit sem rendelhet; hanem össze kell hívnia és megkérdeznie a népet; ha vajjon ennek az ilyen törvények tetszenek-e vagy sem? a kik ha igennel felelnek, azontúl az ilyen végzéseket (az isteni és természeti jog mindig épségben maradván) törvényekül tartjuk meg”.⁹¹

⁸³ CJH. 1537. évi XXIX. tc.

⁸⁴ CJH. 1542. évi (pozsonyi) XXX. tc.

⁸⁵ CJH. 1546. évi XIX. tc.

⁸⁶ CJH. 1545. évi XXXIII. tc.,

⁸⁷ Ferdinandy i. m. (1899) 164. o.

⁸⁸ CJH. 1548. évi XXII., 1550. évi LXXVI., 1552. évi XXX., 1553. évi XIX., 1554. évi XI. tc.

⁸⁹ A legújabb kutatási eredmények alapján elmondható, hogy a nádori tisztség a 14. század közepétől az országgyűlésen választott méltósággá vált, lásd: C. Tóth Norbert: A Magyar Királyság nádora. A nádori és a helytartói intézmény története (1342–1562). MTT-BTK TTI, Budapest, 2020.

⁹⁰ Pálffy i. m. (2015) 306. o.

⁹¹ HK. II. 3. 3§. „Attamen princeps, proprio motu, et absolute, potissimum super rebus juri divino, et naturali praejudicantibus, atque etiam vetustae libertati totius Hungariae gentis derogantibus, constitutiones facere non

Ha az országgyűlés nem fogadta el a királyi előterjesztést – például a dinasztikus örökösödési szerződések becikkelyezését – akkor abból törvény nem lett. És fordítva is, az országgyűlés által (akár előterjesztett és) elfogadott szöveg csak akkor lett törvény, ha „a törvényesen (értsd alkotmányszerűen) megkoronázott király által helyeseltetik és szentesítetik” vagy ahogy Werbőczy is mondja: „többnyire pedig, közös megegyezéssel, maga a nép is elhatároz valamit, a mit a közjóra hasznosnak itél és írásban terjeszti a fejedelem elé, kérvén, hogy erre nézve neki törvényt adjon és ha maga a fejedelem az ilyen végzéseket elfogadja és helyben hagyja, akkor az törvényerőre emelkedik s azonnal törvénynek kell tekintenünk”.⁹² E szerint a szentesítési jog kiváltságos helyzetet biztosított a jogalkotás terén az uralkodónak, amellyel azok tudtak is élni. Az udvar megpróbálkozott azzal, hogy az országgyűlés jogkörébe tartozó ügyek az uralkodó önkénye szerint kinevezett és neki felelős Magyar Tanácshoz kerüljenek át, ami ellen maga a Tanács is tiltakozott.⁹³ Igaz, hogy Nádasdy halála (†1562) után az udvar képes volt megakadályozni, hogy új nádort válasszanak Ferdinánd utolsó országgyűlésén (1563), a helytartót és a főkapitányokat már eskü letételére is kötelezték a rendek.⁹⁴ Miksa utódlásának előkészítése és elfogadása kínálkozó alkalom lett volna a rendeknek, azonban részben az udvar ügyességének, részben pedig az érsek-helytartó (Oláh Miklós) kitartó aknamunkájának következtében⁹⁵ elszalasztották a lehetőséget, és Mérey Mihálynak csak alnádorrá választását tudták kieszközölni a főherceg megválasztásáért cserében.⁹⁶

IV. Összegzés

Elmondhatjuk tehát, hogy a két fivér nagyon hasonló elképzeléssel, szemlélettel kezdett hozzá uralkodásához, míg azonban Károly Kasztíliaiban képes volt a kormányzati struktúra átalakításával komoly sikereket elérni a királyi hatalom megerősítése terén, amire az ottani jogfelfogás eleve lehetőséget is adott, addig Ferdinánd Magyarországon áttörhetetlennek bizonyuló elméleti és gyakorlati akadályokba ütközött. Mindez a Mohácsot követően a Habsburg Monarchiába beilleszkedő Magyar Királyság tekintetében a belső szuverenitás és a rendi alkotmányos berendezkedés fenntartásának a biztosítékát is jelentette. A két uralkodóval szemben a rendek kísértetiesen hasonló elvárást támasztottak, míg azonban

---

potest: sed accersito, interrogatoque populo; si eis tales leges placeant, an ne? qui cum responderint, quod sic; tales postea sanctiones (salvo semper divino, naturalique jure) pro legibus observantur”.

⁹² HK. II. 3. 4§. „Plerumque autem et populus ipse nonnulla, quae ad publicum bonum conducere arbitrat, unanimes consensu decernit: scriptisque principi porrigit, supplicans super illis, leges sibi statui. Et si princeps ipse ejusmodi sanctiones acceptaverit, et approbaverit; tunc vim legis pari modo sortiuntur, et de facto pro legibus reputantur”.

⁹³ Fraknói Vilmos: Országgyűlési Emlékek – Monumenta Hungariae Historia IV. (1557–1563). Budapest, 1876, 475. o. „Non eciam in facultate nostra et de iuribus et libertatibus, veteribusque regni Hungariae obseruacionibus priuatim quiquam decernere”.

⁹⁴ CJH. 1563. évi LXXV. tc. „ut dominus locumtenens suae majestatis, ac domini supremi regni capitanei, juramentum praestent”.

⁹⁵ Pálffy Géza: Küzdelem a király- és királyné-koronázás jogáért a kora újkori Magyarországon. In: Báthory Orsolya – Kónya Franciska (szerk.): Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon. MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, Budapest, 2016, 299–314. o. 304. o. „Oláh szívós ellenállását 16. századi érsekutódai is folytatták: mindent megtettek annak érdekében, hogy újra meg újra ne lehessen Magyarországnak nádora, így pozíciójuk a rendiségen belül kiemelkedő maradhasson. Ez pedig többségében egybeesett a Habsburg-udvar érdekeivel is, amely nagymértékben támaszkodott az egyházi elitre az ország kormányzásában: helytartókként éppúgy, mint a Magyar és a Szepesi Kamara elnökeiként, (fő)kancellárokként és egyéb tisztségviselőkként”.

⁹⁶ CJH. 1563. évi LXV. tc., Pálffy Géza: Nádasdy Tamás nádor a magyar királyok koronázási szertartásáról. In: Császtrvay Tünde–Nyerges Judit (szerk.): A 60 éves Jankovics Józsefnek. (Humanizmus és Gratuláció sorozat), Balassi Kiadó – MTA Irodalomtudományi Intézet, Budapest, 2009, 305–310. o.

Károly könnyedén kiszorította a neki engedetlen nemességet és a klérust a rendi gyűlésből, addig Ferdinánd erre még csak nem is gondolhatott, hiszen a törvényhozásban, a végrehajtásban és az igazságszolgáltatásban – a Szent Korona-tan értelmében – a rendekkel együtt kellett működnie, és bár jól kimutatható törekvés volt az udvar részéről ennek megváltoztatása iránt, a magyar rendek hajthatatlanok maradtak.